

OBSERVAȚII CRITICE

pe marginea studiului domnului Tudor Georgescu: DOCTRINA LIBERALĂ

O analiză a liberalismului, fenomen specific, esențial, caracteristic europen, se poate face din numeroase unghiuri de privire și anume:

1. Din punct de vedere filosofic și antropologic. În acest sens, liberalismul pornește de la considerarea individului ca scop în sine și opus ca atare, agresiv (anarhismul) sau conciliant societății, statului și, precumpănitor, ideologiilor. Această concepție apare sporadic în gândirea greco-romană (mai ales în stoicism), într-o oarecare măsură în gândirea inspirată de creștinism (creștinismul este singura religie universală care asigură respectabilitatea ființei umane în înalta și dubla ei calitate de a fi fost zămislită de către divinitate și mântuită printr-un act de întrupare și de jertfă a divinității – mai cu seamă la sf. Toma din Aquino apoi în filosofia umanismului, a Renașterii și, într-o oarecare măsură, în calvinism și sectele inspirate de calvinism, mai ales puritanismul. Aufklärung-ul se construiește pe un raționalism moștenit de la Descartes, dar în jurul ideii creștine de autonomie a persoanei umane, ajungând la exprimarea supremă a acestei viziuni antropocentrice în filosofia lui Immanuel Kant.

2. Din punct de vedere politic, liberalismul, expresie larvară în evoluția politică a polisului antic și, într-o oarecare măsură, în organizația republicană romană, este treptat întunecat de roirea barbarilor și se menține ca o anexă obligatorie a creștinismului. Dar pe plan politic, liberalismul apare ca o tendință – și o consecință – a pactului sinalagmatic feudal, cu obligații și îndatoriri reciproce, între senior și vasal, fiecare din ei putând denunța pactul feudal prin exceptio non adimpleti contractus. Pe această idee, împreună cu resuscitarea, în jurul anului 1000, de către Biserica romano-catolică, a străvechii diviziuni funcționale tripartite a societăților indoeuropene în trei caste sau ordine, fiecare din ele întruchipând o funcție sufletească (casta sacerdotală inteligenta, casta războinicilor voința, casta neguțătorilor și a meșteșugarilor afectul), apare ideea fundamentală a liberalismului politic, aceea de reprezentare a intereselor fiecărei păтури sociale într-o adunare de stări, antecesoarea Dietelor, Parlamentelor, Rigsdag-urilor, etc. De notat amănuntul istoric esențial că aceste adunări de stări reprezintă contribuția feudalismului la viața politică europeană, după cum catedralele reprezintă contribuția lui la arta europeană, universitățile (particulare), [p.1] constituie marea contribuție a feudalismului la cultura europeană (Bizanțul sau China au avut universități, dar de stat) iar ordinele cavaleresti contribuția feudalismului la morala socială europeană.

De observat că Bizanțul, și toate societățile educate de ortodoxia bizantină, n-au cunoscut și nici nu puteau cunoaște feudalismul, care reprezintă singura reacție spontană de apărare a societății europene, agresate în carența statului sau chiar împotriva statului (feudalismul franco-german dintre Loara și Rin, feudalism pe care geniul politic și administrativ excepțional al cuceritorilor normanzi îl va orienta în sens centripet, încadrându-i valențele individuale excepționale în sistemul ierarhic al statului monarhic). Nici Bizanțul, nici societățile europene educate de Bizanț, deci ortodoxe, n-au cunoscut feudalismul căci niciodată Bizanțul n-a fost în situația de a-și vedea sistemul de stat

oriental moștenit, prin Dominatul imperial roman, de la monarhiile elenistice, în carență, cum a fost cazul cu imperiul carolingian în secolul al IX-lea, incapabil să opună o rezistență aparentă celor trei năvăliri de pe urmă asupra Europei apusene și centrale: sarazinii, normanzii și maghiarii. Ca atare, societățile ortodoxe n-au cunoscut – și nici nu puteau cunoaște – nici una din cele patru mari instituții feudal-liberale ale Europei catolice: adunările de stări reprezentative, catedralele, universitățile particulare și ordinele cavalezești.

3. Din punct de vedere economic, liberalismul, așa cum l-a intuit marele gânditor scoțian Adam Smith în lucrarea lui capitală, deschizătoare de drumuri noi pentru pacea și prosperitatea Europei apusene: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (Edinburgh 1776) propovăduiește excelența întreprinzătorului individual care, călăuzit de un întreg sistem logico-teologic denumit de Smith the invisible hand, asigură prosperitatea unei societăți prin beneficiile personale obținute cu respectarea legii cererii și a ofertei.

Toate cele indicate mai sus ne îngăduie să înțelegem că este cu neputință să înțelegem adevărata natură a liberalismului dacă ignorăm istoria universală. În speță, liberalismul, axat pe încrederea în individ ca element pozitiv și creator al societății, este un produs exclusiv al civilizației europene în vreme ce toate societățile neeuropene nu recunosc nici o autonomie individului și ca atare nu pot fi liberale. Pe sâmburele individualist al civilizației greco-romane s-a altoit sâmburele parțial individualist al creștinismului și în cele din urmă feudalismul s-a însărcinat să construiască un sistem politic liberal, prin adunările de stări, un sistem educativ liberal prin universități și un sistem moral liberal prin ordinele cavalezești. În vreme ce Bizanțul și ortodoxia, neputând concepe instituțiile feudale, se expuneau să nu poată concepe individualismul liberal creator. Bizanțul, cum spunea istoricul francez Lemerle, a putut avea orășeni, el n-a avut niciodată burghezi. De fapt, [p.2] liberalismul politic este un fenomen aristocratic prielnic burgheziei (în toate țările europene medievale nobilimea a fost pătura socială care a susținut cu mai multă îndârjire instituția adunărilor de stări, ca frână în calea birocrăției monarhice centralizatoare). După cum tot nobilimea a constituit ordinele cavalezești și morala lor aristocratică. Pe plan intelectual și mai ales economic însă, liberalismul este un produs al burgheziei europene, pătură socială deprinsă cu calculul economic, inaccesibil atât nobilimii cât și țărănimii. Faptul că liberalismul nu s-a putut impune pe plan economic în evul mediu se datorește interdicției canonice a împrumutului cu dobândă, interdicție la care Biserica a ajuns pe baza unui calcul specios. În speță, dobânda este un produs al Timpului care, fiind al lui Dumnezeu, nu poate fi folosit de oameni pentru a trage foloase individuale pe seama semenilor lor. În această concepție putem desluși relațiile dintre creștinism și liberalism. Asociate pe plan moral și, pe o scară nuanțată, pe plan politic, ele se află în absolută divergență pe plan economic.

Se știe că Ernst Troeltsch, și apoi marele sociolog german Max Weber, au elaborat, acum un secol, teza potrivit căreia capitalismul ar fi un produs al spiritului protestant, în speță, al puritanismului calvin. Istoria pare a îndreptăți această teză aparent paradoxală, de vreme ce în fruntea progresului economic toate țările protestante (Olanda, Anglia, Statele-Unite, Germania, țările scandinave) au luat-o mult înaintea țărilor

catolice, mai cu seamă Spaniei, Portugaliei și Franței, Italia rămânând deoparte prin spirit de combinazione (= calcul economic) iar Japonia prin alte motivații.

-oOo-

În politică, mai cu seamă, o doctrină se definește precumpănitor nu numai prin elementele îmbinate de ea, dar mai ales prin antinomiile ei. În speță, liberalismul, pe plan filosofic și antropologic, se opune determinismului. În ultimă analiză, liberalismul consideră că istoria este făcută de oameni, mai ales de oamenii superiori, și că nu este niciodată predeterminată de forțe anonime, nici ireversibilă, cum credeau Hegel și Karl Marx. Pe plan politic, liberalismul se opune conservatismului, etatismului și socialismului (care nu este altceva decât o versiune inconștientă și antieuropeană a etatismului endemic societăților neeuropene, modul de producție asiatic de care se teme atât de mult Karl Marx el însuși). Pe plan economic, liberalismul se opune diverselor versiuni istorice ale planificării birocratice de stat a vieții economice: mercantilismul, bulionismul, colbertismul, socialismul de stat, kameralismul, etc.)

-oOo-

În perspectivă istorică, liberalismul, după o scurtă explozie individualistă exacerbată în epoca Renașterii, s-a sedimentat intelectual în secolele XVII și XVIII în jurul dublei exigențe a raționalismului și a toleranței [p.3] religioase. A fost prin urmare, cum se întâmplă îndeobște cu doctrinele politice, frecvent pragmatice, o reacție sănătoasă a inteligenței europene, reprezentată de genii ca Francis Bacon, René Descartes, Leibniz, Bayle, împotriva genocidelor impuse de ideologii pretotalitare făurite de Contra-reformă și de monarhii temperamentale despotice ca Filip al II-lea și Ludovic al XIV-lea. Secolul Aufklärung-ului n-a încetat să preconizeze, tot mai exacerbate, reorganizarea instituțională a Europei pe cale rațională, ceea ce nu este câtuși de puțin o idee liberală. Reorientat pe calea utopiilor (toate utopiile, de la Platon la Thomas Morus, Campanella și Harrington, sunt intervenționiste prin stat, deci antiliberale, Aufklärung-ul a rămas totuși liberal pe plan politic prin John Locke și Montesquieu – împotriva unor Diderot sau Rousseau – pe plan filosofic prin Immanuel Kant – la antipodul lui Hegel) și pe plan economic prin fiziocrați și mai ales prin Adam Smith. Toate aceste concepții antinomice, sudate în Aufklärung și-au învederat antinomiile pe toate planurile în evoluția Revoluției franceze. În speță, pe plan politic, Franța n-a știut să opteze corect între cele două modele parlamentare anglosaxone, cel aristocratic britanic și cel democratic american și a dus la tirania înspăimântătoare și teroristă a Convenției. Pe plan economic, de la suprimarea birocrăției regale și a supraviețuirilor de breaslă, și interdicția coalițiilor de muncitori sau de patroni, s-a ajuns la intervenționismul birocratic de stat. Napoleon a decantat din Revoluția franceză câteva tensiuni liberale, materializate mai cu seamă în Codul civil, dar a anulat tot ceea ce era liberal pe plan politic, prin dictatură, și pe plan economic, prin Blocusul continental. După căderea lui Napoleon, gânditorii liberali (Benjamin Constant, Destutt de Tracy, Cabanis, Royer-Collard) au degajat lecția liberală a 25 de ani de frământări politice: statul monarhic rămâne un rău necesar. Pentru aceasta, trebuie să ne străduim, prin instituția parlamentară, să silim statul monarhic să facă din ce în ce mai puțin rău și pentru aceasta să-l facem să fie din ce în ce mai puțin necesar.

În jurul acestei formule s-a constituit sistemul politic liberal dintre 1815-1914, veacul mării prosperități europene prin libertate.

-oOo-

Viața publică a principalelor state europene între 1815-1914 se analizează, pe plan politic, într-un duel între forțele de rezistență și cele de mișcare, programul acestora din urmă având două lozinci: constituție și Parlament. Pe plan economic, între protecționism și liber-schimbism.

Între 1815-1914 și apoi între 1918-1990 au pornit la asalt împotriva parlamentarismului liberal toate forțele latente antiliberales care se manifestaseră în Franța între 1789-1799 în epoca Revoluției franceze. În primul rând egalitarismul democratic (liberalismul pune accentul pe libertatea individuală, nu pe egalitatea colectivă; el poate funcționa [p.4] admirabil în contextul unei societăți inegalitare, aristocratice, fără sufragiu universal, cum s-a dovedit prin prima experiență parlamentară de lungă durată din istoria Europei, aceea britanică, de la The Glorious Revolution (1688) până la Reform Bill (1832). Tot astfel Franța Restaurației (1814-1848) a experimentat liberalismul parlamentar în bune condiții, ca și România sub Carol Întâi, mai ales după 1871 când guvernul Lascăr Catargiu a introdus practica liberalismului parlamentar autoritar, după modelul Europei centrale (Prusia, Austria, Ungaria).

Prin urmare, liberalismul, pândit de invidia egalitară inerentă ființelor umane inferioare, nu poate funcționa durabil în politică decât în două împrejurări istorice și anume: (a) într-o societate aristocratică cu regim electoral cenzitar, sau (b) într-o societate democratică, egalitară, dar cu limitarea partidelor politice la două.

Tot astfel, pe plan economic, liberalismul nu poate funcționa decât până în momentul precis în care considerente neeconomice impun intervenția birocrăției de stat în viața economică a unei societăți. Din clipa aceea începe un proces de continuă îndepărtare a principiilor liberale din viața unui stat, în numele unor considerente sociale sau afectate de rațiunea de stat care arareori poate fi raționată și rațională.

-oOo-

Am făcut toate aceste observații indicate de acel uriaș laborator experimental care este istoria universală pentru a formula tabloul de referințe la lumina cărora voi analiza studiul atât de stufos al domnului Tudor Georgescu. Studiu care se afirmă ca fiind „o apologie a mileniului al III-lea”.

Ambițioasă apologie, la vârsta autorului!

Din primul rând, autorul afirmă, peremptoriu: „Sunt un ultraliberal un om al dreptei”.

Această afirmație juvenilă are darul să-l impresioneze profund pe septuagenarul care sunt eu și care n-a încetat, de o jumătate de veac, să afirme același lucru. Dar domnul Tudor Georgescu face această afirmație, în numele entuziasmului juvenil al crudei experiențe antiliberales pe care a trăit-o în anii copilăriei. Eu o fac în perspectivă istorică.

Liberalismul n-a fost inițial o atitudine politică de dreapta. Dimpotrivă. Dar el a fost înghesuit spre dreapta, ca să zic așa, de avalanșa unor doctrine rivale care nu se vor „situa niciodată, ele, la dreapta în speță, democrația, radicalismul, socialismul și toate celelalte dogme egalitare. Față de toate aceste dogme egalitare, mai mult sau mai puțin afiliate egalitarismului creștin congenital, liberalismul se poate asemăna cu săgeata devenită emblema PNL român. În speță, pornind de la egalitatea de punct de plecare intelectual și social, liberalismul asigură ascensiunea verticală a ființelor înzestrate. Este premisa latentă din toate [p.5] operele spiritelor cu adevărat liberale: Montesquieu, Rivarol, Edmund Burke, Benjamin Constant, Royer-Collard, etc. Aceasta se explică – așa cum a intuit admirabil autorul – prin apartenența la un sistem de valori. Mi-aș îngădui să adaug calificativul de europene. Nu aș cuteza să adaug și „inspirate de feudalism” căci conceptul de feudalism a fost atât de batjocorit de ignorantul Karl Marx și de tovarășii săi de invidie încât anevoie s-ar descurca cineva în acest domeniu.

L-aș ruga pe autor să-și recitească rândurile în dreptul cărora am pus un ? și care mi s-au părut că păcătuiesc, fie prin topică, fie prin exagerarea anumitor idei. Astfel la pag. 4 la primul ? nu se înțelege nimic. Liberalismul este un concept negativ exclusiv pe plan juridic (formula alterum non laedere, care s-ar cuveni reprodusă în originalul latin (pag. 4, nota Roma). Formula: instrumentarea (?) libertăților se face prin norme de drept? Îi amintesc autorului definiția dată dreptului de înțeleptul meu profesor de Drept civil Istrate Micescu: „Dreptul este știința drepturilor și tehnica obligațiilor prin intermediul legilor”. Toate frazele din acest paragraf trebuie neapărat revizuite. Separația puterilor a fost concepută de Montesquieu mai mult decât sub forma unui control reciproc. El n-a ezitat să formuleze, brutal: Il faut que le pouvoir arrête le pouvoir! Democrația liberală este o sintagmă indicând o deviere a liberalismului spre un egalitarism limitat, lucru care trebuie explicat, pentru a nu crea confuzii în mintea cititorului.

Primele patru rânduri din pagina 5 caută să explice – cu o stângăcie juvenilă, antinomia între intervenția statului în numele unei anumite morale și concepția liberală neinterventionistă. Formularea este prea lapidară pentru a fi bine înțeleasă de cititorii neavizați.

Autorul reia formula lui Rousseau: L'homme est né libre et partout il est dans les chaînes. Antropologia contestă această aberație. Rousseau, protestant, a confundat pactul feudal cu contractul social presupus de el a aparține preistoriei. Era un ignorant cu atât mai primejdios cu cât fusese înzestrat cu o excepțională virtuozitate stilistică. Dar nici un spirit liberal nu are dreptul să meargă pe linia egalitară a lui Rousseau, linie care justifică bestialitățile Revoluției franceze.

Formula controlul individului asupra puterii este, într-adevăr, de esența liberalismului. Dar ea trebuie explicată cu grijă în perspectivă istorică, perspectivă destul

de inaccesibilă autorului (în mod cât se poate de firesc: pentru a avea o asemenea perspectiva mi-au trebuit 60 de ani de cercetare a istoriei!). În speță, singura, epocă a istoriei europene în care individul a pretins să controleze [p.6] puterea a fost epoca feudală, generatoare a adunărilor de stări în virtutea ideii reprezentării intereselor ordinelor (Oratores, Bellatores, Laboratores: preoții, nobilii, starea a treia: Tiers Etat). De aici parlamentele și liberalismul politic. Cine nu înțelege sensul european al instituțiilor feudale nu poate pricepe geneza acestui liberalism.

Termenul de politician este eminent peiorativ și fraza în care este pomenit este confuză și de altfel necorespunzătoare adevărului.

Încă mai confuză până la aberație este formula după care izvorul pragmatic al liberalismului a fost capitalismul în formare. Pe plan istoric formula răspunde unui adevăr de cel mult 1%, deci nu poate fi generalizată. Autorul nu posedă decât cunoștințe istorice mult prea vagi pentru a se descurca în materie. Cu atât mai mare îi este meritul de a fi intuit în mare măsură adevăruri pe care numai istoricul le cunoaște. Întreg paragraful de la pagina I-a care începe cu Izvorul... trebuie neapărat regândit. Tot astfel paragraful următor. Termenul de iluminist constituie o flagrantă dovadă de incultură. Implantat cu sila în limbajul filosofic românesc de aproape o jumătate de veac, după un termen italian Illuminismo (=Il Luminismo) el constituie o regretabilă confuzie. Iluminismul este antinomic Aufklärung-ului și se referă la misticii germani (Meister Eckhart, Tauler) sau spanioli (San Juan de la Cruz, Santa Teresa de Avila) care afirmă că ajuns la un contact nemijlocit cu divinitatea. Les Lumières, Ilustración, Aufklärung, Enlightenment, toate afirmă posibilitatea omului de a ajunge exclusiv prin intermediul rațiunii la adevăruri până atunci păstrate de Biserică și monopolizate de ea. A fost vorba de emanciparea intelectualității laice de cea religioasă, stăpână pe gândirea medievală. În nici un caz Spinoza și Hegel nu pot fi băgați în aceeași ciorbă cu John Locke sau Montesquieu. Thomas Madison apare, probabil, ca redactor al Constituției americane din 1787, dar anevoie poate intra în categoria celorlalți. În schimb tot ceea ce privește liberalismul economic fundamentat de Adam Smith a fost bine înțeles și corect expus.

Este curios cum autorul intuiește importanța anului 1215 (Magna Charta) fără a-i cunoaște geneza în sistemul feudal reprezentativ.

Ultimele trei paragrafe de la pagina 6 trebuie neapărat regândite și reformulate, cu excluderea barbarismului concluzionând.

Pag. 7. Iar politicieni? Politician a fost D.R. Ioanițescu. Nu democrația liberală generează piața liberă. Nici o legătură! Liberalismul înghetat? Ferească Dumnezeu! Exhibiții juvenile... Autorul trebuie să regândească fenomenul esențial al relațiilor dintre liberalism și democrație, concepte cu sfere încrucișate. Se face o referință la concepția lordului Keynes care numai liberală nu poate fi socotită (intervenția de stat!)

Ideile egalitare au ca bază psihologică invidia, ca bază religioasă Predica de pe munte. [p.7]

Pagina 10. Social-democrația nu este conservatoare decât în măsura în care vrea să mențină structurile creștine ale societății europene. Autorul trebuie să renunțe la formulările intempestive și arbitrare, nefundamentate pe istorie. Ar trebuie inventariate ideile morale creștine socotite desuete de către liberalism (inițial interdicția canonică a preluării dobânzii). Naționalismul este contrazis de istoria europeană, istorie care evoluează complementar, nu antinomic pe plan național. Ecologismul are un aspect agresiv, desigur. Dogma rousseuistă: Le bon Sauvage! De aici decolonizarea, analizată de un sociolog francez într-o lucrare celebră cu titlul de L'Afrique Noire est mal partie!

Geneza drepturilor omului rămâne de căutat în Evanghelie și în doctrina dreptului natural. Liberalismul ajunge la ele. Feudalismul nu pornește de la drepturile omului (izvor al egalității sociale) ci de la pactul feudal sinalagmatic și distinge drepturile diferite ale celor trei ordine între care era împărțită societatea medievală conform tradiției funcționale tripartite ale tuturor societăților indoeuropene (de citit lucrările fundamentale ale lui Georges Dumézil). Fiecare formulare a autorului trebuie reluată și cufundată în densitatea reală a istoriei! Nu întâmplător, atât Magna Charta Libertatum (1215) cât și Arany Bula (1222) conțin textual jus insurrectionis (formulat la pagina 13 a lucrării).

Constituția belgiană din 1831 a fost aproape integral reprodusă, nu de Constituția română din 1923, ci de cea din 1866.

De reluat la pagina 16 teza conform căreia Hegel rămâne unul dintre adversarii de moarte ai liberalismului (Cf. lucrarea clasică a lui Karl R. Popper: The Open Society and Its Enemies). Același lucru se poate spune despre Platon și despre toți făuritorii de utopii. În speță, două formulări hegeliene sunt aberante: (1) concepția după care tot ce se petrece în istorie este rațional și mai ales irreversibil, și (2) concepția după care evoluția dialectică a istoriei omenirii a luat sfârșit prin cristalizarea statului monarhic prusian (sau dictatura proletariatului, la Karl Marx). Ca aproape toți filosofii, (cu excepția notabilă a lui Aristotel și a lui Leibniz) Hegel făcea parte din spiritele sincronice, refractare istoriei și spiritului diacronic. A accepta dialectica heraclitică și a formula sistarea ei prin calarea unuia din termeni (la nivelul tezei, antitezei sau sintezei) este a o contrazice în mod stupid! Erorile se explică altfel decât exclusiv prin fideism. Admirabilă formula din josul paginii 19, minus barbarismul concluzionând. Tot finalul capitolului (pag. 20-22) este foarte bine conceput.

Laissez faire, laissez passer constituie revendicarea suprema a liberalismului economic. Dacă-i adăogăm formula laissez penser avem întreaga doctrină liberală în nuce. [p.8]

Incontestabilul merit al autorului este că dispune de o remarcabilă și inteligentă intuiție, care-i îngăduie de cele mai multe ori să ajungă la concluzii corecte, în ciuda regretabilei lipse de perspectivă istorică. Astfel se dezvoltă de la pag. 23, Laissez-faire, o politică mereu actuală. Management nu poate fi prost. Dacă a eșuat nu mai era management! Falimentul – și șomajul – sunt adevărate supape de siguranță pentru o economie liberală. Intervenționismul keynesian este la antipodul liberalismului. Este ceea ce au afirmat adepții monetarismului contemporan în frunte cu Milton Friedman.

Extraordinară observația de la pag. 25 (jos) după care un popor ortodox nu s-a revoltat niciodată împotriva propriei lui stăpâniri. Eu susțin acest lucru de 25 de ani. Nu cred că l-am influențat pe autor!

Cu totul remarcabil este și capitolul de la pag. 28 în care se subliniază rolul corpurilor private (sintagmă nu prea corectă, deși exprimă o idee corectă: aceea a asociațiilor private de inițiativă). Aici se poate formula acțiunea grupelor de presiune (pag 99). Dar, oricât aș fi de liberal, nu se poate accepta formularea brutală de la pag. 31 (sus).

Foarte bine gândit și capitolul privind mondializarea principiilor liberale (globalizare este un concept amfibologic). Este evident că în această perspectivă ideea suveranității naționale absolute să devină tot mai caducă. Suntem în fața unui fenomen major al epocii noastre. De curând, o autoare franceză a publicat o lucrare cu titlul semnificativ de: Raisonner la Raison d'Etat, în care se reia în perspectivă modernă teza tratată acum 70 de ani de marele istoric german Friedrich Meinecke: Geschichte der Staatsräson.

Extrem de interesante considerente privind sensul progresului tehnologic și revoluția informațională, axată pe reevaluarea conceptelor (Donner un sens nouveau aux mots de la tribu) cum scria acum un veac Mallarmé.

Ce bine ar fi să se adeverească aievea concluzia autorului: viitorul este al capitalismului individualist, construit de liberalism!

În concluzie, autorul izbutește, printr-o excepțională inteligență intuitivă, să analizeze tensiunile spiritului liberal în epoca noastră. Un surplus de documentare istorică ar avea darul să aprofundeze unele formulări și să sporească înțelesul anumitor concepte. Revizuirea textului s-ar cuveni să țină seama de observațiile privind termeni ca: iluminism, politician, globalism, și să renunțe la unele barbarisme, ca: concluzionând. Lucrare cu totul remarcabilă, aproape nefirească pentru un tânăr intelectual român în anii aceștia. Îl felicit din toată inima pe autor și nădăjduiesc să-i pot citi cât mai curând lucrarea tipărită.

Dan A. Lăzărescu

[p.9 – circa 1991]